

УХВАЛА СУДУ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ ПРО ВІДКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У ЦИВІЛЬНІЙ СПРАВІ

DECISION OF THE COURT OF FIRST INSTANCE ON THE OPENING OF PROCEEDINGS IN A CIVIL CASE

**Феннич В.П., к.ю.н., доцент,
професор кафедри цивільного права та процесу**
*Ужгородського національного університету,
ORCID ID: 0000-0003-2649-1322*

**Булеца С.Б., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри цивільного права та процесу**
*Ужгородського національного університету,
ORCID ID: 0000-0001-9216-0033*

**Заборовський В.В., д.ю.н., професор,
професор кафедри цивільного права та процесу**
*Ужгородського національного університету,
ORCID ID: 0000-0002-5845-7535*

У статті проводиться дослідження ухвали суду про відкриття провадження в цивільному процесі на прикладах справ позовного провадження. Зазначається, що ухвала суду про відкриття провадження у цивільній справі вноситься тільки в тому разі, якщо не має підстав для винесення інших ухвал на стадії відкриття провадження по справі. Це означає, що суд спочатку повинен перевірити їх відсутність, а тому ухвала суду про відкриття провадження у цивільній справі вноситься за залишковим принципом.

Ухвала суду про відкриття провадження у справі належить до самостійних, а не протокольних ухвал, оскільки вона вноситься у вигляді окремого процесуального документу, а не заноситься до протоколу судового засідання. Але ухвала суду про відкриття провадження у справі не постановляється суддею у нарадчій кімнаті, до якої суддя виходить під час проведення засідання (підготовчого чи судового). Всі процесуальні питання на стадії відкриття провадження у справі суддя вирішує самостійно без виклику учасників справи та проведення засідання.

Оскільки ухвала суду про відкриття провадження у справі оформляється окремим документом, вона повинна мати таку структуру, як і рішення суду, тобто має мати вступну, описову, мотивувальну та резолютивну частини. Стверджується, що закон доволі детально регламентує зміст ухвали суду про відкриття провадження у справі, так як вона не тільки завершує стадію відкриття провадження у справі, а й започатковує іншу процесуальну стадію (підготовчого провадження або розгляду справи по суті, залежно від того в порядку загального чи спрощеного провадження має розглядатися цивільна справа).

Ухвала суду про відкриття провадження у справі належить до організаційних ухвал, оскільки спрямована на створення умов для вчасного та правильного розгляду і вирішення цивільної справи. Вона не змінює хід розгляду справи, а організовує провадження в ній. Дана ухвала направлена на вирішення поточних питань, які виникають у процесі розгляду та вирішення цивільної справи. Подібна спрямованість ухвали суду про відкриття провадження у справі не робить її об'єктом самостійного оскарження, а дає можливість подавати по ній заперечення тільки разом з підсумковим рішенням суду першої інстанції. Крім того, є можливість за допомогою самоконтрольних повноважень суду першої інстанції перевірити правомірність винесення ухвали суду про відкриття провадження у справі, оскільки даний суд може залишити позовну заяву без розгляду, закрити провадження у справі або передати її за підсудністю до належного суду.

Ключові слова: цивільний процес, позовне провадження, суд першої інстанції, відкриття провадження, спрощене провадження, ухвала суду, законна сила, самоконтроль.

The article examines the court decision on the opening of proceedings in a civil proceeding on the examples of lawsuit proceedings. It is noted that a court decision to open proceedings in a civil case is issued only if there are no grounds for issuing other decisions at the stage of opening proceedings in the case. This means that the court must first check their absence, and therefore the court's decision to open proceedings in a civil case is issued according to the residual principle.

The decision of the court on the opening of proceedings in the case belongs to independent, not protocol decisions, because it is issued in the form of a separate procedural document, and is not entered into the protocol of the court session. But the court's decision to open proceedings in the case is not issued by the judge in the conference room to which the judge goes during the session (preparatory or judicial). All procedural issues at the stage of opening proceedings in the case are decided by the judge independently without summoning the participants in the case and holding a meeting.

Since the court decision to open proceedings in the case is drawn up in a separate document, it must have the same structure as the court decision, i.e. it must have introductory, descriptive, motivational and resolute parts. It is claimed that the law regulates the content of the court decision on the opening of proceedings in a fairly detailed manner, as it not only ends the stage of opening proceedings in the case, but also initiates another procedural stage (preparatory proceedings or consideration of the merits of the case, depending on whether it is general or simplified proceedings should be considered a civil case).

The decision of the court on the opening of proceedings in the case belongs to the organizational decisions, as it is aimed at creating conditions for the correct and timely consideration and resolution of the civil case. It does not change the course of consideration of the case, but organizes the proceedings in it. This resolution is aimed at solving current issues that arise in the process of consideration and resolution of a civil case. The similar focus of the court's ruling on the opening of proceedings in the case does not make it the object of an independent appeal, but makes it possible to submit an objection to it only together with the final decision of the court of first instance. In addition, there is an opportunity with the help of the self-monitoring powers of the court of first instance to check the legality of issuing a court decision to open proceedings in the case, since this court can leave the statement of claim without consideration, close the proceedings in the case or transfer it under jurisdiction to the appropriate court.

Key words: civil process, legal proceedings, court of first instance, initiation of proceedings, simplified proceedings, court decision, legal force, self-control.

Постановка проблеми. Відкриття провадження у цивільній справі виступає самостійною стадією цивільного процесу, метою якої є винесення спору про право на офіційний розгляд перед судом. Дана стадія є обов'язковою, оминати яку позивачу та суду ніяк не вийде. Вони повинні скоїти необхідні процесуальні дії, що формують зміст стадії відкриття провадження у цивільній справі, інакше завершити її не вдасться.

Якщо позивач належним чином реалізував право на позов, дотримуючись його передумов, а суд у встановлені строки виконав покладені на нього процесуальні обов'язки, стадія відкриття провадження у цивільній справі завершується винесенням ухвали суду про відкриття провадження у справі.

Дана ухвала, як і ряд інших ухвал суду, відіграє важливе значення у забезпеченні реалізації фундаментального права особи на доступ до правосуддя [1; 2], сутність якого, в тому числі й через призму проблемних питань окремих стадій цивільного процесу були предметом нашого наукового дослідження [3; 4; 5; 6].

В той же час, значення ухвали відкриття провадження у справі як для процесуальних, так і для спірних матеріальних правовідносин надзвичайно велике, що й обумовило необхідність присклипливого аналізу цього процесуального документу суду.

Стан опрацювання. Ухвала суду про відкриття провадження у цивільній справі, як правило, не виступає предметом наукового дослідження, оскільки вона не створює перепон у реалізації права на позов та не створює загроз праву на доступ до суду. Її аналізують у коментарях Цивільного процесуального кодексу України та підручниках (посібниках, курсах лекцій) з цивільного процесу. Окремі науковці, що про неї згадують, але в межах розкриття природи та сутності стадії відкриття провадження у цивільній справі (В.А. Ваграс, С.О. Короед, Д.Д. Луспенник, О.Ю. Соп'яненко тощо) або при дослідженні її в якості самостійного об'єкту апеляційного оскарження (В. Ю. Пряміцин, Д. В. Афанасьєв, С. В. Ланкін тощо). Вважаємо, що подібний стан справ не відповідає потребі наукового осмислення ухвали суду про відкриття провадження у цивільній справі та розкриття практичних аспектів її винесення.

Мета статті є визначення юридичної природи та сутності ухвали суду про відкриття провадження у цивільній справі та особливостей її винесення.

Виклад основного матеріалу. В процесі розгляду та вирішення цивільної справи суд може постановити доволі значну кількість ухвал. Такими ухвалами він вирішує багато процесуальних питань, що виникають в процесі розгляду цивільної справи (напр., ухвалою суду проводиться забезпечення доказів, призначається експертиза, зупиняється та закриваються провадження, за допомогою ухвали переходять до процедури врегулювання спору за участі судді тощо). Ухвалами суд фіксує і власні процесуальні дії, і поведінку учасників справи (зокрема, суд ухвалою може задовільнити клопотання учасників справи про відкладення розгляду цивільної справи на інший день). Ухвалами суд також може завершити розгляд цивільної справи (наприклад, ухвала про залишення позову без розгляду або про закриття провадження у справі). Ухвали виступають однією з форм судових рішень у суді першої інстанції, але на відміну від рішення суду вони не вирішують цивільну справу по суті, а в них не робляться висновки суду про те, в кого які матеріальні права і обов'язки та вони не впливають на матеріальні відносини, що є предметом судового розгляду. Певними винятками хіба є ухвала суду, якою роз'яснюється резолютивна частина рішення суду та що ухвала, якою затверджується мирова угода. Суд першої інстанції може винести ухвали також після завершення розгляду справи по суті, тобто після винесення рішення суду (напр., ухвали у виконавчому про-

вадженні). Ухвали суду, як і рішення суду, виступають правозастосовним актом, але на відміну від них вони, зазвичай, застосовують саме норми цивільного процесуального права та впливають на виникнення, зміну та припинення цивільних процесуальних відносин [7, с. 190-191].

Основне призначення ухвал суду першої інстанції полягає в забезпеченні розвитку процесуальної діяльності суду під час розгляду і вирішення цивільної справи. Від їх законності та обґрунтованості може залежати кінцевий результат розгляду цивільної справи. Ось чому ухвали суду першої інстанції в якості проміжних судових рішень мають надзвичайно важливе значення.

На стадії відкриття провадження у цивільній справі суд першої інстанції може винести п'ять ухвал, залежно від того, які обставини справи будуть ним встановлені. У разі відсутності передумов права на позов суд виносить ухвалу про відмову у відкритті провадження по справі (ст. 186 ЦПК) [8]. Якщо було порушено порядок реалізації права на позов або реалізовані деякі розпорядчі права позивачем суд виносить ухвалу про залишення позовної заяви без руху та/або ухвалу про повернення позовної заяви (ст. 185 ЦПК). У разі порушення такого елемента порядку реалізації права на позов як дотримання правил підсудності суд виносить ухвалу про передачу цивільної справи до іншого суду згідно правил підсудності (ч. 9 ст. 187, п. 1 ч. 1 ст. 31 ЦПК). Згідно ч. 1 ст. 187 ЦПК «за відсутності підстав для залишення позовної заяви без руху, повернення позовної заяви чи відмови у відкритті провадження суд відкриває провадження у справі». Очевидно, що дане правило не бере до уваги вищевказану підставу винесення ухвали суду про передачу цивільної справи до іншого суду, що є не правильним, оскільки суд не може відрити провадження, порушуючи правила територіальної юрисдикції (підсудності). Якщо таке буде зроблено, це розцінюється з точки зору практики Європейського суду з прав людини як порушення права на справедливий суд, адже кожна особа має право на розгляд її справи тим судом, до повноважень якого належить відповідний спір [9; 10]. Незалежно від того на боці якої сторони бере участь така особа: позивача чи відповідача. О.З. Хотинська-Нор зазначає, що юрисдикційна складова права на «суд, встановлений законом» надзвичайно важлива і включає в себе компетенцію суду щодо розгляду справ, підсудність та склад суду [11, с. 26]. Отже, ч. 1 ст. 187 ЦПК України варто доповнити вказівкою на підстави передачі цивільної справи до іншого суду в зв'язку з порушенням правил підсудності.

Виходячи з вищевказаного, ухвала суду про відкриття провадження у цивільній справі виноситься тільки в тому разі, якщо не має підстав для винесення інших ухвал на цій стадії. Це означає, що суд спочатку повинен перевірити їх відсутність, а тому ухвала суду про відкриття провадження у цивільній справі виноситься за залишковим принципом.

Ухвала суду про відкриття провадження у справі належить до самостійних, а не протокольних ухвал, оскільки вона виноситься у вигляді окремого процесуального документу, а не заноситься до протоколу судового засідання. Згідно ч. 4 ст. 259 ЦПК, якщо ухвала суду оформляється у вигляді окремого процесуального документу вона повинна бути постановлена в нарадчій кімнаті. Але ухвала суду про відкриття провадження у справі не постановляється суддею у нарадчій кімнаті, до якої суддя виходить під час проведення засідання (підготовчого чи судового). Всі процесуальні питання на стадії відкриття провадження у справі суддя вирішує самостійно без виклику учасників справи та проведення засідання. Одноосібне вирішення питання відкриття провадження у справі робить зайвим вихід до нарадчої кімнати, оскільки не має учасників справи, публіки, які можуть чинити тиск на суддю або розкривати таємницю прийняття суддею рішення. Тому правило, вказане в ч. 4 ст. 259 ЦПК, певною мірою є неко-

ректним, а щодо стадії відкриття провадження у справі виглядає надмірним формалізмом, який неспрошує цивільне судочинство.

Оскільки ухвала суду про відкриття провадження у справі оформляється окремим документом, вона повинна мати таку структуру, як і рішення суду, тобто має мати вступну, описову, мотивувальну та резолютивну частини. У вступній частині ухвали суду вказуються дати і місця її постановлення; найменування суду, прізвища та ініціали судді (суддів); імена (найменування) учасників справи. Описової частини повинна містити суть клопотання та імені (найменування) особи, яка його заявила, чи іншого питання, що вирішується ухвалою. Мотивувальна частина зазначає мотиви, відповідно до яких суд дійшов висновків (зокрема щодо обґрунтованості чи необґрунтованості клопотання), і закон, яким керувався суд, постановляючи ухвалу. У резолютивній частині подаються висновки суду та строк і порядок набрання ухвалою законної сили та її оскарження.

Варто зауважити, що ЦПК України доволі детально регламентує зміст ухвали суду про відкриття провадження у справі (ч. 2 ст. 187). Якщо суд в ухвалі про відкриття провадження у справі за результатами розгляду відповідного клопотання позивача вирішує розглядати справу за правилами спрощеного позовного провадження, суд визначає строк відповідачу для подання заяви із запереченням проти розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження, який не може бути меншим п'яти днів з дня вручення ухвали [12, с. 518].

За спрямованістю виділяють організаційні, припиняючі та окремі ухвали суду першої інстанції. Ухвала суду про відкриття провадження у справі належить до організаційних ухвал, оскільки спрямована на створення умов для правильного і вчасного розгляду і вирішення цивільної справи. Вона не змінює хід розгляду справи, а організовує провадження в ній. Дана ухвала направлена на вирішення поточних питань, які виникають у процесі розгляду та вирішення цивільної справи. Подібна спрямованість ухвали суду про відкриття провадження у справі не робить її об'єктом самостійного оскарження, а дає можливість подавати по ній заперечення тільки разом з підсудковим рішенням суду першої інстанції (ч. 2 ст. 353 ЦПК).

Разом із тим, якщо суд першої інстанції помилково відкрив провадження у цивільній справі, йому дається можливість це виправити на більш пізніх стадіях цивільного процесу в суді першої інстанції. Виправити він це може у формі закриття провадження у справі, залишення позовної заяви без розгляду або передачею справи на розгляд до суду зав підсудністю, залежно від того, які обставини справи він не догледів. А.П. Задорожна правильно стверджує, що у разі «передачі справи належному суду при порушенні правил підсудності після відкриття провадження у справі повноваження суду першої інстанції з цього приводу виступають формою самоконтролю суду за своєю процесуальною поведінкою та своїми процесуальними актами» [13, с. 148]. Подібні висновки робить П.П. Микуляк, який зазначає, що коли суд помилково відкрив провадження у справі, а вже потім виявить відсутність передумов права на позов, суд повинен відповідно до ч. 1 ст. 255 ЦПК винести ухвалу про закриття провадження зі справи, що буде свідчити про реалізацію судом самоконтрольних повноважень, оскільки суд першої інстанції виправив свою помилку, відповідно до якої він відкрив провадження в цивільній справі, хоча це робити було не слід [14, с. 136]. Подібним чином має реагувати

суддя, якщо після відкриття провадження у справі встановить, що позовну заяву подано без додержання вимог, викладених у статтях 175 та 177 ЦПК, тобто він також має застосувати самоконтрольні повноваження. Зокрема, винести ухвалу про залишення позовної заяви без руху і надати позивачу час для усунення недоліків. Якщо позивач не справиться, суд повинен винести ухвалу про залишення позовної заяви без розгляду (ч. 13 ст. 187 ЦПК).

Таким чином, хоча чинний ЦПК наразі не передбачає скасування ухвали суду про відкриття провадження у справі, але є можливість за допомогою самоконтрольних повноважень суду першої інстанції перевірити правомірність її винесення. Певною мірою це виступає гарантією інтересів відповідача, який не присутній на стадії відкриття провадження у справі, але може свою незгоду з приводу відкриття провадження у справі висловити на більш пізніших стадіях цивільного процесу.

Разом із позовною заявою до суду можуть бути подані заяви з процесуальних питань (про призначення експертизи, про забезпечення позову, про забезпечення доказів, про участь у справі в режимі відеоконференції тощо). У такому разі стосовно тих процесуальних питань, які передбачає закон суд повинен винести самостійні ухвали (наприклад, про забезпечення позову, про забезпечення доказів тощо), а результати вирішення інших він повинен відобразити в ухвалі суду про відкриття провадження у справі. Зокрема, в ній суд може вказати за яким порядком буде розглядатися цивільна справа: загального чи спрощеного позовного провадження.

В ухвалі суду про відкриття провадження по справі суддя дає вказівки багатьом учасникам справи виконати ті або інші процесуальні дії та встановлює строки для їх виконання. Наприклад, строк подання відповідачем відзиву на позов. Звідси актуальним є питання про законну силу ухвали суду першої інстанції про відкриття провадження по справі. Відповідно до ч. 1 ст. 261 ЦПК ухвала набирає законної сили негайно після її проголошення, якщо інше не передбачено цим Кодексом. Оскільки засідання для вирішення питання про відкриття провадження по справі не проводиться, вказана ухвала суду набирає законної сили після її підписання (ч. 2 ст. 261 ЦПК).

Відповідно до ч. 6 ст. 259 ЦПК складання повного тексту ухвали, залежно від складності справи, може бути відкладено на строк не більш як п'ять днів з дня оголошення вступної та резолютивної частин ухвали. Проте, дане правило щодо ухвали суду про відкриття провадження не діє, так як вона не оголошується, а тому, хоч дана ухвала є самостійною, заборонено виносити її скорочений варіант.

Висновки. Ухвала суду про відкриття провадження в цивільній справі належить до організаційних ухвал, які оформляються у вигляді самостійного процесуального документу та направлені на вирішення хоч і поточного, але доволі важливого питання, пов'язаного з доступом до суду. Ухвала про відкриття провадження по справі процесуально підтверджує успішну реалізацію особою права на позов та відбувається офіційний запуск механізму судового захисту порушених, оспорених або невизнаних прав, свобод та інтересів. Дана ухвала виконує двояку функцію: з одного боку вона завершує стадію відкриття провадження по справі, а з іншого започатковує стадію підготовчого провадження або стадію розгляду справи по суті, залежно від того, яким порядком буде розглядатися цивільна справа (загальним чи спрощеним позовним провадженням).

ЛІТЕРАТУРА

1. Немеш П.Ф., Феннич В.П. Курс цивільного процесу: Особлива частина. Підручник. Книга 1. Ужгород: Вид-во «Рік-У», 2023. 534 с.
2. Заборовський В.В. Окрема ухвала суду як привід для порушення дисциплінарного провадження відносно адвоката: практичні проблеми застосування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2015. Вип. 34. Т. 3. С. 105-109.

3. Булеца С.Б., Заборовський В.В., Стойка А.В. Малозначність справи як критерій обмеження доступу до суду касаційної інстанції в цивільному судочинстві України. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 1 (Volume 2). Р. 23-30.
4. Заборовський В.В., Семерак О.С., Стойка А.В. Касаційне оскарження рішення суду в аспекті принципу res judicata крізь призму практики Європейського суду з прав людини. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 1. С. 347-350. URL: http://pap.in.ua/1_2019/105.pdf
5. Заборовський В.В., Булеца С.Б., Стойка А.В. Спрощене позовне провадження як особлива форма здійснення цивільного судочинства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2019. Вип. 56. Т. 1. С. 76-82.
6. Феннич В.П., Булеца С.Б., Заборовський В.В. Позовна заява як заява по суті справи в цивільному та господарському процесі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. Вип. 82. Ч. 1. С. 413-418.
7. Феннич В.П. Законна сила ухвал суду першої інстанції в цивільному процесі. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія Право. 2023. Випуск 76. Частина 1. С. 189-193.
8. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст.492.
9. Рішення Європейського Суду з прав людини «Сокурєнко і Стригун проти України» від 20 липня 2006 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_115
10. Рішення Європейського Суду з прав людини «Олександр Волков проти України» від 9 січня 2013 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_947
11. Хотинська-Нор О.З. Право на «суд, встановлений законом» як структурний елемент права на справедливий суд: український контекст. *Адвокат*. 2015. №1. С. 24–28.
12. Цивільний процес: підручник / За заг. ред. В.В. Заборовського, С.Б. Булеци, В.Г. Фазикоша, В.П. Феннича. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 932 с.
13. Задорожна А.П. Підсудність у цивільному процесі України: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2017. 250 с.
14. Микуляк П.П. Самоконтроль суду першої інстанції в цивільному процесі: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.03. Ужгород, 2020. 223 с.